

बाढी नियन्त्रण गुरुयोजना तयारीका लागि
परियोजनाको जानकारी प्रसारण
र
सरोकारवालाहरुको बैठकमा कार्यशालाको
सारांश प्रतिवेदन
१३ मार्च, २०२४

सुनसरी र मोरङ जिल्लाका तीनवटा नदीहरूको जलाधार क्षेत्र अर्थात केशहलिया (माथिल्लो बुढीखोला नाम परिवर्तन गरिएको), सिंहिया र लोहनद्रा नदीहरूमा बाढी नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले जलश्रोत तथा सिंचाइ विभाग अन्तर्गतको परियोजना र जाइकाको प्राविधिक सहयोगमा एउटा गुरुयोजना तयार पारिएको छ ।

गुरुयोजनाको तयारीका लागि नेपालका तीन तहका सरकारको सहयोग, समन्वय र आपसी अस्तित्वको अवधारणाको उद्देश्य अनुरूप जाइकाको वातावरणीय तथा सामाजिक विचार सम्बन्धि निर्देशिका २०१० मा उल्लेख भए बमोजिम लोकतान्त्रिक विधि र सरोकार समुहको सहभागिताका आधारमा गरिएको छ । जाइकाका सात सिद्धान्तहरूमध्ये गुरुयोजना तयारी प्रकृयाको प्रारम्भिक चरण अन्तर्गत १३ मार्च २०२४ मा विराटनगरमा अवस्थित होटल एसियाटिकमा एक कार्यशाला गोष्ठीको आयोजना गरिएको थियो । **“सुनसरी र मोरङ जिल्लामा प्रकोप जोखिम न्यूनीकरणका लागि बढी नियन्त्रण सम्बन्धि क्षमता विकास परियोजनाका लागि आयोजनाको सूचना वितरण र सरोकारवालाहरूको बैठक”** कार्यशाला जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागद्वारा आयोजना गरिएको थियो । बैठकमा कुल ६० अपेक्षित सहभागीहरूमध्ये ३३ जना सहभागीहरू उपस्थित भएका थिए ।

कार्यशालाको उद्देश्यहरू परियोजनाको पहिलो चरणमा सूचना प्रवाह गर्नु र सरोकारवालाहरूको बैठकका सहभागीहरूबाट प्राप्त सुझाव तथा सल्लाह आदान प्रदान गर्नु रहेको छ ।

यस विधि अन्तर्गत पावरपाइन्ट प्रस्तुतीकरण र सहभागीहरूबीच छलफलको माध्यमबाट जानकारीको प्रवाह गरिएको थियो । छलफलमा जम्मा छ वटा पावरपाइन्ट प्रस्तुतीकरणहरू समावेश गरिएको थियो । प्रत्येक प्रस्तुतीकरण पछि सहभागीहरूबीच घनिभूत छलफल, समापन सत्र र टिपोट लिने कार्य भयो जसले दिनभरिको कामलाई संक्षेपमा प्रस्तुत गर्न सहजता प्रदान गर्‍यो ।

कार्यक्रमका उद्घोषक जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका बरिष्ठ इन्जिनियर श्री प्रेम लसिवाले कार्यशालाको बारेमा संक्षिप्त जानकारी दिए । उनका अनुसार बाढी प्रभावित क्षेत्रका विभिन्न १४ वटा नगरपालिकाबाट अध्यक्ष, प्राविधिक र सामाजिक तथा वातावरणीय विभागका प्रमुखलाई सहभागिताका लागि बोलाइएको थियो । यस कार्यशालामा प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू र उल्लेखित नगरपालिकाहरूका अन्य प्रबुद्ध व्यक्तिहरूलाई पनि आमन्त्रित गरिएको थियो । उनले कार्यशालामा केन्द्र सरकारको पनि उपस्थिति रहेको जानकारी दिए ।

विषय प्रवेश र परिचय

जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका इन्जिनियर श्री आशिष पोखरेलले परियोजनाको परिचय दिँदै यस कार्यशालामा तीन तहका सरकार र जाइका परियोजना टोलीका केही सदस्यहरूको सहयोगका बारेमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै जानकारी गराएका थिए ।

उक्त परियोजना ताकसी टोयोडाको नेतृत्वमा १३ सदस्यीय जाइका परियोजना टोली रहेको छ, जसले जलविज्ञान, नदी प्रवाहको आधार क्षेत्र, संरचनात्मक र गैरसंरचनात्मक उपायहरू र पर्यावरणीय सामाजिक मूल्यांकन जस्ता विभिन्न किसिमका सर्वेक्षण कार्यहरू गर्नेछ । परियोजनाको समन्वय र सहयोग नेपाली प्राविधिकहरूले गर्नेछन् ।

उनका अनुसार उक्त एकदिने कार्यशालाले सहभागीहरूलाई अपेक्षित रूपमा परियोजनाको रूपरेखा, प्रस्तावक, उद्देश्य, कार्यान्वयन गर्ने निकाय र विभिन्न राय सल्लाहको बारेमा जानकारी प्राप्त हुने र विभिन्न क्षेत्रका सहभागीहरूको राय सुझाव र सरोकारको संकलन गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

परियोजनाको जानकारी

प्रेम लसिवाले उक्त परियोजनाको नाम “नेपालका सुनसरी र मोरङ जिल्लामा प्रकोप जोखिम न्यूनिकरणका लागि बाढी नियन्त्रण तथा क्षमता विकास परियोजना” रहेको र उक्त परियोजनामा जाइकाको प्राविधिक सहयोग रहेको बताए ।

उक्त परियोजना अन्तर्गतका तीनमध्ये दुईवटा नदीहरू स्थानीय सरकारको क्षेत्राधिकार भित्र पर्दछन् भने लोहनद्रा नदी केन्द्र सरकारको मातहतमा पर्दछ । त्यसैले यस परियोजनामा सरकारका तीनवटै तहहरू संलग्न छन् । आगामी सर्वेक्षण कार्यका बारेमा स्थानीय सरकार र हितग्राही सरोकारवालाहरूलाई सचेत गराउन र उनीहरूको साथ सहयोग र समर्थन प्राप्त गर्न उक्त यस कार्यशालाको आयोजना गरिएको थियो ।

उनले यस परियोजनामा संलग्न नदीहरूको प्रकृति र परियोजनाको औचित्यको बारेमा विस्तृत रूपमा जानकारी दिए । उनका अनुसार परियोजना जाइकाको प्राविधिक सहयोगमा सम्भव भएको र यसको पूर्णता पछि परियोजना सम्बन्धि प्राविधिक ज्ञान नेपाली टोलीलाई हस्तान्तरण गरिने छ । उक्त परियोजनाको कार्यान्वयन गर्ने निकाय जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग हो र यसको अवधि तीन वर्षको रहने छ ।

उनले परियोजना टोलीसँग प्रभावकारी समन्वयको लागि जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा एउटा संयुक्त समन्वय तथा अनुगमन समिति गठन गरिएको बताए । उक्त समितिका अन्य सदस्यहरूमा जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका पदाधिकारीहरू, प्रदेश र स्थानीय सरकारका प्रतिनिधिहरू रहेका छन् । प्रदेश सरकारका तर्फबाट पूर्वाधार तथा उर्जा मन्त्रालय र स्थानीय सरकारका तर्फबाट विराटनगर र इटहरी उपमहानगरपालिका संलग्न रहेका छन् ।

उनका अनुसार संयुक्त समन्वय तथा अनुगमन समिति एउटा शीर्ष निकाय हो जसले परियोजनाको बारेमा निर्णय लिने र अनुगमन गर्ने कार्य गर्नेछ । यस बाहेक जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका महानिर्देशकले यस परियोजनाको निर्देशकका रूपमा काम गर्नेछन् र परियोजना कार्यान्वयन, प्रशासन, अनुगमन र मूल्यांकनका लागि जिम्मेवारी वहन गर्नेछन् । जलस्रोत विपद् व्यवस्थापन विभागका प्रमुख र जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका जिल्ला निर्देशकलाई परियोजनाको व्यवस्थापनको जिम्मा दिई परियोजना प्रबन्धकको रूपमा नियुक्त गरिएको छ । साथै उनले जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका वरिष्ठ इन्जिनियर, कोशी बक्राहा नदी व्यवस्थापन परियोजनाका प्रमुख, विराटनगरका प्रमुख, विराटनगर महानगर र इटहरी उपमहानगर क्षेत्रका इन्जिनियरहरूलाई जाइकाका विज्ञहरूसँग नजिक रही कार्य गर्न नियुक्त गरिएको कुरा व्यक्त गरे । उनले जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका दुईजना इन्जिनियरहरूलाई तथ्यांक संकलनमा सहयोग गर्न तथा तथ्यांक विश्लेषणको बारेमा सिक्नका लागि सहकर्मीको रूपमा नियुक्त गरिएको जानकारी दिए । प्राविधिक ज्ञानको हस्तान्तरणमा यो प्रकृया लागू हुनेछ ।

यस परियोजनाको उद्देश्यमा बाढीको प्रकोप र जोखिमको नक्सा तयार गर्ने र तीनवटा नदीहरूको बाढी नियन्त्रणको योजना समावेश रहेको छ । उनका अनुसार बाढी नियन्त्रण परियोजनाको योजना बनाउने, कार्यान्वयन तथा मर्मत सम्भार गर्ने संयन्त्रको स्थापना गर्ने अर्को उद्देश्य हो भने जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग र उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालयको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने अन्तिम लक्ष्य रहेको छ जसले गर्दा नेपालका प्राविधिक र अप्राविधिक व्यक्तिहरूमा प्राविधिक ज्ञानको हस्तान्तरण हुनेछ ।

भविष्यमा बाढीको जोखिम न्यूनिकरण र एकीकृत क्षेत्रीय विकासमा योगदान पुर्याउन जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालयद्वारा बाढी नियन्त्रण योजना र परियोजनाहरूको विकास र कार्यान्वयन गर्ने यस परियोजनाको समग्र लक्ष्य रहेको र लक्षित नदीका तटीय क्षेत्रहरूको विकासमा योगदान गर्दै बाढी प्रकोपको जोखिम न्यूनिकरण गर्न, बाढी नियन्त्रण योजना र परियोजनाहरूको निर्माण र कार्यान्वयन गर्नका लागि जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालयको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु यस परियोजनाको प्रस्ताव रहेको कुरा उनले उल्लेख गरे । उनले प्रष्ट पार्दै भने बाढीको खतरा र लक्षित नदी तटीय क्षेत्रहरूका लागि जोखिम नक्साहरू तयार गर्नु, लक्षित नदी तटीय क्षेत्रहरूमा संरचनात्मक र गैरसंरचनात्मक उपायहरू मार्फत बाढी प्रकोप जोखिम न्यूनिकरणका लागि बाढी नियन्त्रण योजनाहरूको विकास र बाढी प्रकोप जोखिम न्यूनिकरणका लागि बाढी नियन्त्रण योजनाहरूको कार्यान्वयनमा पूर्व प्रकोप जोखिम न्यूनिकरण लगानी प्रवर्धन गर्न कार्यान्वयन संयन्त्र स्थापना गर्नु नै यस परियोजनाका तीन प्रमुख परिणामहरू हुनेछन् ।

उनका अनुसार यस परियोजनालाई दुई वर्षको पहिलो र एक वर्षको दोस्रो गरी दुई चरणमा विभाजन गरिएको छ । जस अनुसार पहिलो दुई परिणामहरू पहिलो चरण र अन्तिम परिणाम दोस्रो चरणमा प्राप्त गरिने छ ।

नदीको माथिल्लो भागमा बसोबास गर्ने मानिसहरुको मुख्य चिन्ता पहिरो हो जबकि विराटनगर बासीहरु बाढीको समस्याबाट पीडित छन् र बीचमा रहेका बासिन्दाहरु नदीले बगाएर ल्याएको बालुवा तथा ग्रेगानलाई लिएर बढी चिन्तित छन् भनी उनले विस्तृत रूपमा प्रष्ट पारे ।

उनले प्रष्ट पारे कि परियोजना कार्यान्वयन गर्ने निकायमा उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय र जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका साथै अन्य केन्द्रीय स्तरका निकायहरुमा उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालयको जलस्रोत विभाग र विकास सहायता तथा प्रादेशिक समन्वय विभाग, जल तथा मौसम विभागको बाढी पूर्वानुमान विभाग, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय र राष्ट्रिय प्रकोप जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण समावेश छन् । त्यसैगरी कोशी प्रदेश स्तरमा खानेपानी, उर्जा तथा सिंचाइ मन्त्रालय र सडक पूर्वाधार तथा सशरी विकास मन्त्रालय संलग्न रहेका छन् । स्थानीय तहमा सम्बन्धित स्थानीय सरकारको पूर्वाधार महाशाखा संलग्न हुनु पर्ने र हाल यसमा विराटनगर र इटहरी संलग्न रहेका छन् ।

परियोजनाको लक्ष, उद्देश्य र कार्यान्वयन संयन्त्रको अनुगमन मध्यावधि र पूर्णावधिलाई आधार मानेर गरिने छ । उनले सरोकारवालाहरूसँगको अन्तर्वार्ता सहित अनुगमनको पृष्ठ र प्रमाणीकरणको पनि प्रयोग गरिएको बताए ।

जाइका टोलीलाई जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागले प्रदान गरेका सुविधा सम्पन्न तीनवटा कार्यालय कक्षहरु उजलब्ध गराइएको छ । उनले जाइका टोलीले आधारभूत, अन्तरिम र अन्तिम सर्वेक्षण गर्नेछ र विगतमा भएका अभ्याससँग तुलना गरी प्राविधिक ज्ञानको हस्तान्तरण हुनेकुरा प्रष्ट पारे ।

सर्वेक्षणको रूपरेखा

जाइका टोलीका सदस्य श्री नाओकी योशिनागाले परियोजनाका बारेमा संक्षिप्त रूपमा परिचय गराउनु भएको थियो । उनले नदीको तटीय क्षेत्रको सर्वेक्षण भनेको नदी तटको भौतिक, जलवायु, परिस्थितिजन्य सामाजिक तथा आर्थिक विशेषताहरुको विस्तृत मूल्यांकन भएको बताए । साथै तटीय क्षेत्रको विभिन्न पक्षहरु जस्तै भू-बनोट, भू-उपयोग, जलस्रोत, जैविक विविधता र मानवीय गतिविधिहरुको तथ्यांक संकलन कसरी गर्ने भनी उनले थप प्रष्ट पारे ।

श्री नाओकी योशिनागाले नदीको तटीय क्षेत्रको सर्वेक्षणको उद्देश्यको बारेमा कुरा गर्दै हामीले नदीको तटीय क्षेत्रभित्र हुने प्राकृतिक प्रकृयाहरुको बारेमा बुझ्न, यसको स्रोतको वर्तमान अवस्थितिको मूल्यांकन गर्न र दिगो विकास र व्यवस्थापनका लागि अवसर र चुनौतिहरुको पहिचान गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिए ।

उनले जलस्रोत व्यवस्थापन, बाढी पूर्वानुमान र खडेरी न्यूनीकरणका लागि जलविज्ञान सम्बन्धि तथ्यांक संकलनको औचित्यको विश्लेषण गरे । नदी तटीयक्षेत्र भित्र हुने मानवीय गतिविधिहरु, जीविकोपार्जनका उपायहरु र सामाजिक आर्थिक गतिशीलताको बारेमा बुझ्नका लागि सामाजिक-आर्थिक सर्वेक्षण र स्थानीय समुदायसँग अन्तर्वार्ताको सञ्चालन गरिन्छ । यस जनकारीले सरोकारवालाहरुको पहिचान गर्न,

उनीहरूको आवश्यकता र प्राथमिकताहरूको मूल्यांकन गर्न र तटीय व्यवस्थापन योजनाहरूमा सामाजिक विचारधाराहरूलाई समाहित गर्न मद्दत गर्दछ । नदी तटीयक्षेत्रको जलवायु सम्बन्धि तथ्यांक जस्तै तापक्रम, वर्षा, बाष्पीकरण, जलवायु परिवर्तन जस्ता तथ्यांकको संकलन गरिन्छ ।

सर्वेक्षणको विस्तृत व्याख्या

श्री सागर शाहीले परियोजना लागू भएको क्षेत्रमा सर्वेक्षणको काम कसरी गर्ने भन्ने बारेमा प्रस्तुति दिए । प्रत्येक २०० मिटरमा नदीको क्रस-सेक्सन लिइने छ । त्यहाँ बेञ्चमार्कहरूको स्थापना गरिनेछ र उपयुक्त तथ्यांकनका लागि ट्राभर्स गरिनेछ । उहाँले तथ्यांक संकलन र चित्रण कसरी गरिन्छ भन्ने बारे विस्तृत रूपमा ट्राभर्स सर्वेक्षणको बारेमा पनि बताउनु भयो । उनका अनुसार ट्राभर्सले परियोजनाको सर्वेक्षणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने तथा चित्राङ्कन र सीमाहरू स्थापनाका लागि ढाँचा प्रदान गर्दछ । साथै यसले ज्यामितीय तथ्यांक जुटाएर विशिष्ट क्षेत्र र खण्डहरूको गणना कार्यमा सहज बनाउँछ । ट्राभर्स सर्वेक्षणले सर्वेक्षण स्थलको सही प्रतिनिधित्व र घनिभूत विश्लेषण गर्न सक्षम बनाउँछ ।

उनले सटीक रूपमा मापनहरू संकलन गर्न र समग्ररूपमा सर्वेक्षण कार्यका लागि प्रयोग गरिने विभिन्न उपकरणहरू जस्तै टोटल स्टेशन, ग्लोबल नेभिगेसन स्याटेलाइट सिस्टम र ड्रोन जस्ता विभिन्न उपकरणहरूको बारेमा पनि उल्लेख गरे । उनका अनुसार सर्वेक्षण कार्यमा गुणस्तरता सुनिश्चित गर्न यी उपकरणहरूका साथै थियोडोलाइट र अन्य स्तरीय मेसिनहरूको पनि प्रयोग गरिने छ ।

उनले नदी सम्बन्धि प्रशिक्षण कार्यहरूको बारेमा पनि प्रस्तुत गरे जसमा तट संरक्षण, च्यानलाइजेशन, ट्रेनिङ्ग वाल र रिभेन्टमेन्टहरू समावेश गरिएका थिए । उनले ट्रेनिङ्ग संरचनाहरू जस्तै विअर, व्यारेज र बाँधहरूको बारेमा पनि बताए जसलाई जलप्रवाह नियन्त्रण गर्न, गेग्रान नियन्त्रण गर्न र नदीहरूमा पानीको बहाव व्यवस्थापन गर्न प्रयोग गरिनेछ । उनले सम्पूर्ण विद्यमान संरचनालाई स्थलाकृतिक सर्वेक्षणमा पनि समावेश गरिने बताए ।

सामाजिक अवस्था र सम्भावित प्रभावको व्याख्या

जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागकी वरिष्ठ समाजशास्त्री सुश्री मञ्जु शर्माले परियोजनाको सामाजिक अवस्था र सम्भावित प्रभावको बारेमा प्रस्तुत गरिन् । उनले परियोजना स्थलमा सामाजिक चिन्तन किन आवश्यक छ भनी प्रश्न गर्दै आफ्नो प्रस्तुती सुरु गरिन् । उनका अनुसार सामाजिक चिन्तन मनन नेपाल सरकारद्वारा बनाइएको कानूनी प्रावधान गरिनु पर्दछ । जाइका मार्गनिर्देशनले सामाजिक विचारको आवश्यकतालाई संकेत गर्दछ र परियोजना निर्माण गर्दा सामाजिक मुद्दाहरूलाई विचार गर्नु जाइकाको सात सिद्धान्तहरूमध्ये एउटा सिद्धान्त हो । नेपाल वातावरणीय र सामाजिक विचारका लागि अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको हस्ताक्षरकर्ता हो । मानव अधिकारका अनुसार पनि सामाजिक विचार आवश्यक छ । समुदायलाई उत्तरदायी बनाई दिगोपन प्राप्त गर्न र परियोजनाको स्वमित्व ग्रहण गर्न जनसहभागिताको आवश्यकता रहेको छ । जनसरोकारको आवश्यकता र चिन्ता बुझ्न र मौलिक ज्ञानको पहिचान गर्न पनि आवश्यक छ । उनका अनुसार परियोजना स्थलमा कति मानिस असुरक्षित

छन् र सम्भावित सामाजिक प्रभावहरु के हुन् भन्ने आधारभूत प्रश्नको जवाफ परियोजनाले दिनु पर्ने कुरा महत्वपूर्ण हो भनी उल्लेख गरिन् ।

परियोजनाको प्रगति अनुसार परियोजना स्थलको विस्तृत सामाजिक विवरण निकट भविष्यमा बाहिर आउने छ । परियोजनाको प्रारम्भिक सामाजिक अवस्थाले त्यहाँ कुनै साँस्कृतिक सम्पदा स्थल छैन, नदी किनारमा सुकुम्बासी बस्तिहरु फेला परेका छन्, ती बस्तिहरुमा घरपरिवारको संख्या यकिन भएको छैन, उनीहरुको विस्थापनको बारेमा छलफल गर्न बाँकी छ, नदी किनारमा कृषियोग्य भूमि पाइन्छ र त्यहाँ स्थानीय बजार र मन्दिर पनि पाइन्छ जस्ता कुराहरु देखाउँछ । नदी किनारमा बसोबास गर्ने भूमिहीन सुकुम्बासीहरु साभ्ना समस्या भएको र परियोजना कार्यान्वयन गर्दा तिनीहरुको समस्यालाई सम्बोधन गर्नु पर्दछ ।

परियोजनाको बारेमा हो वा होइन भन्ने विकल्पका बारेमा उनले व्याख्या गरिन् कि परियोजना चरणमा बाढी नियन्त्रण हुनेछ जुन अहिले सम्मकै कठिन परिस्थिति थियो । यस परियोजनाका कारण आर्थिक गतिविधिहरु पनि बढ्नेछन् र सहरी विकासमा सहयोग पुग्ने छ । उनले उनले विपद् जोखिम व्यवस्थापनको सामान्य सिद्धान्तलाई औँल्याउँदै नदीहरुलाई मानिसबाट र मानिसहरुलाई नदीबाट बचाउनु पर्ने कुरा बताइन् । यी प्रश्नहरुलाई साभ्ना सामाजिक मुद्दाको रूपमा स्विकृतिकालागि परियोजनामा समावेश गर्नु पर्दछ । यस्ता स्वीकृतिहरुलाई नदी तथा पानीजन्य विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि राष्ट्रिय नीति २०८० ले पनि सम्बोधन गरेको छ । उनका अनुसार मानवीय गतिविधिका कारण नदी सम्बन्धि अधिकांश समस्याहरु सिर्जित भएको पाइन्छ । मानव बसोबास, वन फँडानी, बालुवा तथा माटोको निकासी जस्ता गतिविधिहरुले प्राकृतिक विनास निम्त्याउने भएकाले यस्ता असन्तुलित र असहिष्णु कार्यहरुले गर्दा प्रकृतिले मानव जगतलाई प्रत्यक्ष रूपमा सजाय दिन्छ । भूमिहीन सुकुम्बासीहरुले प्रायः नदी किनार कब्जा गर्दछन् र बाढीको समयमा सरकारबाट सहयोगको अपेक्षा गर्ने गर्दछन् । यो लामो समयदेखि निरन्तर चलिरहेको प्रकृत्या हो । जब मानवीय कृत्याकलापले नदीको प्राकृतिक बहावमा बाधा पुऱ्याउँछ, तब यसले विभिन्न विपत्तिहरु निम्त्याउँछ । तसर्थ मानिसका आर्थिक र सामाजिक गतिविधिहरु नदीको प्राकृतिक बहावलाई बाधा नपुऱ्याउने किसिमको हुनु पर्दछ । यसकालागि योजनाकार र स्थानीय सरोकारवालाहरुको पारस्परिक सहयोग, सहकार्य र समन्वयका साथ अघि बढ्न आवश्यक छ ।

उनले सामाजिक सोचमा न्यायिक प्रावधानहरुको बारेमा पनि व्याख्या गरिन र नदी तथा पानीजन्य विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि राष्ट्रिय नीति २०८० सबैभन्दा महत्वपूर्ण छ भनी प्रकाश पारिन् । उनका अनुसार नीति निर्माता र सेवाग्राहीहरुको आपशी समझदारीको अवधारणालाई समर्थन गर्दै सम्बन्धित नीति अनुसारको कृत्याकलाप र नियमहरुको विकासकालागि मार्ग प्रशस्त गर्नु पर्दछ ।

पर्यावरणीय अवस्था र सम्भावित प्रभावको व्याख्या

कोशी प्रदेशका पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयका वातावरणीय निरीक्षक श्री हरि शंकर भाले पर्यावरणीय अवस्था र सम्भावित प्रभावको बारेमा प्रस्तुत गरेका थिए । उनले वातावरण अत्यन्त सामान्य विषय भएको र विक्रम संवत् २०७५ को अन्त्य तिर उनी आफूले पनि विराटनगरको आवासीय क्षेत्रमा बाढीको अनुभव गरेको कुरा व्यक्त गरे । त्यसताका विराटनगर विमानस्थलमा पनि बाढीले प्रभावित पारेको थियो ।

उनका अनुसार पानी जम्ने र बाढीबीच राम्रो सम्बन्ध रहेको छ । यदि तीनवटा नदीहरूलाई मिलाएर एउटै नदीको रूपमा वृहत जलआयोजनाको रूपमा हेरियो भने बाढी र सम्बन्धित जोखिमलाई न्यूनिकरण गर्न एकिकृत दृष्टिकोण अपनाउनु पर्दछ । उनले विराटनगरको जन निकास प्रणालीलाई संकेत गर्दै भने कि यहाँ वर्षा पछि पानीको निकास सुस्त गतिमा हुने गर्दछ । उनी आशा गर्दछन् कि एकीकृत परियोजनाले उक्त पानी जम्नेसमस्या अत्यधिक वर्षाको कारणले मात्र नभई अन्य कारणहरू पनि पत्ता लाग्न सक्नेछन् ।

त्यसपछि उनले वातावरणीय हस्तक्षेपको आवश्यकता, जलविज्ञानको अध्ययनको आवश्यकता, पर्यावरणीय जोखिम र वातावरणीय अध्ययनका लागि बनाइएका विभिन्न कानूनी प्रावधानहरूको बारेमा छलफल गरे ।

प्रस्तुतीकरणको समाप्ति पछिको छलफल

प्रस्तुतीकरणको समाप्ति पछि श्री विमल नारायण चौधरीले मसानघाट (दाहसंस्कार स्थल), मन्दिर र छठ पुजाको लागि स्थानको प्रतिनिधित्व कसरी गर्ने भनी प्रश्न सोधेर छलफलको सुरुवात गरे । त्यसैगरी श्री यादव प्रसाद दुलालले परियोजना क्षेत्रमा भूमिहीन सुकुम्बासीहरूको लगत संकलन गर्नु अघि ड्रोनका सहायताले फोटो खिच्ने तर भूमिहीनको नाम संकलन गर्नु अघि सम्बन्धित वडा अध्यक्ष तथा गाउँ तथा नगरपालिकालाई अग्रिम जानकारी गराउँदा राम्रो हुने सुझाव दिए ।

मोरङका श्री यादव पोखरेलले कोशी र बक्राहा नदी व्यवस्थापन परियोजनाको गुरुयोजनामा विद्यमान संरचना र नमूना के कस्तो हुनेछ र यसले नयाँ नमूनालाई कसरी जोड्नेछ भनी प्रश्नहरू उठाए । श्री प्रेम लसिवाले गुरुयोजनाको नमूना पूरा गर्न विद्यमान संरचनालाई कि त सुदृढीकरण गर्नु पर्ने वा परिवर्तन गर्नु पर्ने हुन सक्छ भन्ने कुरा प्रष्ट पारे ।

श्री पुष्प नारायण चौधरीले सर्वेक्षण कसरी सम्पन्न गर्ने, कि यो नदीको मार्ग निर्देशनका आधारमा गर्ने वा सर्वेक्षण विभागले दिएको नक्सङ्कनका आधारमा गर्ने भनी प्रश्नहरू सोधे । श्री सागरले सर्वेक्षण कार्यमा सबैभन्दा पहिले नदीको निकासको मार्गलाई पहिल्याउन आवश्यक भएको विचार व्यक्त गरे ।

यस सम्बन्धमा श्री शंकर भाले नदीको मार्गलाई अघिल्लो मार्गमा परिवर्तन गर्न सकिँदैन भनी स्पष्ट पारे । त्यसैले विद्यमान नदी मार्गलाई ध्यान दिनु जरुरी भएको स्पष्ट पारे । श्री बुद्धरत्न तुलाधरले हामी

पहुँच तिर अग्रसर हुन वा सम्वाद गरी शान्तिको मार्गलाई अवलम्बन गरी राजनीतिक प्रस्तावहरूमा छलफल गरी प्राविधिक पक्ष अनुसार मूल्यांकन गर्नुपर्ने कुराको सुझाव दिए । श्री कृष्ण प्रसाद रिजालले गुरुयोजनामा स्वीकृत नमूनालाई पूरा गर्नका लागि सर्वेक्षण अवधिभर विद्यमान संरचनाहरूको स्वीकृतिको संभावनालाई छुट्टै अध्ययन गर्नु नै मनासिव हुने सुझाव दिए ।

कार्यशालाको समापन

जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागका वरिष्ठ विभागीय इञ्जिनियर श्री बुद्ध रत्न तुलाधरले कार्यशालाको समापन गरे । कार्यशालामा प्रेम लसिवा र परामर्शदात्री टोली मञ्जु शर्मा तथा अन्य व्यक्तिहरूबाट जानकारीको प्रसारण प्रस्तुति सफलतापूर्वक सम्पन्न भएको र आवश्यक जानकारीहरू यथोचित रूपमा प्रसारण गरिएको कुरा व्यक्त गरे । छलफलमा सहभागीहरूको उत्साहजनक उपस्थिति भएको आवश्यक टिप्पणी र सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको कुरा उनले व्यक्त गरे ।

श्री तुलाधरले लसिवाको प्रस्तुतीकरणबाट प्राप्त जानकारी परियोजना स्थल, प्राविधिक सहयोग र जाइका, संयुक्त समन्वय तथा अनुगमन समिति, कार्यान्वयन निर्देशिका, तीनवर्षे कार्यक्रमको नतीजा, विभिन्न प्रशिक्षण कार्यक्रमको विवरणका आधारमा लाभग्राहीको क्षमता निर्माण हुने जानकारी सटीक रूपमा व्यक्त गरे ।

परियोजना टोलीले प्रतिवेदनको आवश्यकता, यसको औचित्य, सम्पत्ति र विराटनगरबासीलाई बाढीबाट जोगाउन, बाढीको जोखिम न्यूनिकरण गर्न र बाढी नियन्त्रणसँग सम्बन्धित गतिविधि तथा परियोजना सूचकको व्याख्या गर्‍यो । यस सन्दर्भमा श्री तुलाधरले प्रमुख संरचना बाढी नियन्त्रण, जल तथा बाढी नियन्त्रण संरचनाको प्रस्ताव गरिएको र यसमा विभागले सुझाव दिएका आधारमा माटो संरक्षणको अनुभवको उपायहरू अवलम्बन गर्ने कुरा उल्लेख गरे ।

श्री तुलाधरका अनुसार श्री नाओकीले तथ्यांक संकलन, बाढी नियन्त्रणको नक्सा, स्थलाकृति नक्सा आदिको प्रयोग गर्ने प्रकृयाको प्रस्तुति गरेको बताए । सल्लाहकारको तर्फबाट श्री सागर शाहीले परियोजना विकासका लागि अनुदैर्घ्य र क्रस-सेक्सनल सर्वेक्षणको उपयोगलाई औँल्याएका थिए ।

तुलाधरका अनुसार सुश्री मञ्जु शर्माले पर्यावरणीय र सामाजिक सरोकारका विषयमा प्रस्तुत गरिन् । उनले परियोजना र विना परियोजना परिदृष्यका तुलनामा लाभदायिक क्षेत्रहरूको व्याख्या गरिन् । उनले परियोजनाको सफलताका लागि जनसहभागिता सबैभन्दा बढी आवश्यक रहेको उल्लेख गरिन् । उनले नदी र मानव जातिको आपसी सम्बन्ध - नदीले मानव जगतलाई र मानविय गतिविधिहरूले नदीलाई सुरक्षा गर्दछ - भन्ने कुरामा पनि जोड दिइन् ।

श्री तुलाधरले श्री हरि शंकर भ्नाको प्रस्तुतिमा विराटनगरमा पानी जम्ने प्रकृया मानव निर्मित समस्या भएका कारण प्राकृतिक प्रकोप वर्षाको परिणामका आधारमा नियन्त्रित रहेको उल्लेख गरे । श्री भ्नाले बाढी नियन्त्रण गर्न संरचनात्मक र गैरसंरचनात्मक उपायहरूको व्याख्या गरे । उनले पर्यावरणीय

जोखिमलाई भौतिक, सामाजिक र साँस्कृतिक प्रभावको रूपमा उल्लेख गरे । उनले पर्यावरणीय अध्ययनको प्रकारको पनि उल्लेख गरे । चाहे त्यो पर्यावरण प्रभाव मूल्यांकन विधि होस् वा प्रारम्भिक वातावरणीय मूल्यांकन विधि होस् । यस्तो अध्ययनका लागि पर्यावरणीय कानून र नियमको पालना गर्नु पर्ने कुरा उनले बताए ।

छलफलका लागि उठाइएका विभिन्न मुद्दाहरूमा भूमिहीन सुकुम्बासीको मुद्दा, युरोजनामा विद्यमान नमूनाको संबोधन, परियोजनाको प्रतिस्थापन र प्रकृतिको मुद्दा पनि समावेश भएको कुरा श्री तुलाधरले बताए ।

अन्तमा तुलाधरज्यूले परियोजनाका गतिविधिहरू तलिकामा उल्लेख गरिए अनुसार सञ्चालन गरिने र आगामी अक्टोबर २५ सम्म परियोजनाको प्रगतिका आधारमा अर्को सहभागितात्मक कार्यक्रमको आयोजना गरिने बताए ।

धन्यवाद ज्ञापन

उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालयले वृत्तचित्र प्रदर्शन गरेपछि वरिष्ठ विभागीय इन्जिनियर श्री कृष्ण प्रसाद रिजालले समापन मन्तव्य दिए । वृत्तचित्रले मानवजगतलाई व्यवस्थित र अव्यवस्थित नदीका फाइदा र बेफाइदाका बारेमा प्रष्ट परेको र मानिसहरूको अनुचित गतिविधिहरूका कारण नदी प्रणालीमा अवरोध सिर्जना भएको पनि चित्रण गरेको थियो ।

प्राकृतिक सुभावका आधारमा उनले भने मानवजातिले नदीलाई बचाउन आवश्यक रहेको छ । फलस्वरूप उनीहरू आफैँलाई बचाउन सक्छन् । उक्त दिनभरको छलफलमा परियोजना बारे जानकारी र परियोजना कार्यान्वयनमा सरोकारवालाहरूको भूमिका पनि समावेश गरिएको थियो । उनले कार्यशालाका आयोजक जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागलाई विशेष धन्यवाद दिनु पर्ने उल्लेख गरे । उनले नेपालको सुनसरी र मोरङ जिल्लामा बाढी नियन्त्रणको लागि विशेष परियोजना डिजाइन गर्ने पहलकदमीको लागि जाइका टोलीको प्रशंसा पनि गरे ।

नेपालले नदी र जल सम्बन्धित राष्ट्रिय नीति २०८० पारित गरेको र उक्त राष्ट्रिय नीति कार्यान्वयन गर्न यो परियोजना अग्रगामी सावित हुने र भविष्यमा यस नीतिको राम्रो कार्यान्वयनका लागि दिशानिर्देश गर्ने कुरा रिजालले बताए । यस परियोजनाले जलस्रोत व्यवस्थापनको एकीकृत अवधारणालाई अवलम्बन गर्ने उनले बताए । यसले नदीको मुहानदेखि अन्तसम्मका सम्पूर्ण समस्याहरूको निराकरण गरी समग्र रूपमा व्यवस्थापन गर्न सहयोग गर्नेछ । उनले नदी बचाउनु मानवको प्रमुख जिम्मेवारी रहेको कुरा व्यक्त गरे । नदीहरूबाट सुरक्षित हुनु आजको आवश्यकता हो र यस परियोजनाले नदीको लागि दतरा र वरपर बसोबास गर्ने मानिसहरूका लागि हानी नोक्सानी कम गर्नेछ, भन्ने विश्वास उनले व्यक्त गरे । उनका अनुसार मानिसले नदीहरूसँग परिस्थितिजन्य आर्थिक, सामाजिक र प्रतिस्पर्धात्मक सम्बन्ध स्थापना गर्न अडिग रहनु पर्दछ ।

संक्षेपमा रिजालले भने - आज हामीले परियोजनाको बारेमा जानकारी पाएका छौं । यसको कार्यान्वयनको ढाँचा पर्यावरण र सामाजिक चासोको विषय हो । नदीलाई जृथक रूपमा नियन्त्रण गर्न र कार्यान्वयनको तुलना गर्न आइ पर्ने विभिन्न कठीनाइहरूको पूर्वानुमान गर्न आवश्यक छ । यस परियोजनाको एकीकृत योजना र कार्यान्वयनमा नेपाल सरकारका तीन तहको सहकार्य, समन्वय र आपसी अस्तित्वको बारेमा सरकारको धारणा प्रतिबिम्बित हुने उनले बताए । उनले यदि हामीले नीति निर्देशनको पालना गर्न र नतीजा प्राप्त गर्न सक्षम भए पाइकाको यपस्थिति फलदायी हुने आशा व्यक्त गरे । अन्तमा उनले सबै सहभागीहरूलाई सक्रिय सहभागिताका लागि धन्यवाद ज्ञापन गर्दै आफ्नो समापन मन्तव्य अन्त्य भएको घोषणा गरे ।

कार्यशाला सहभागीहरूको संयुक्त फोटो सत्र र चियापान कार्यक्रमका साथ समाप्त भयो ।

अनुसूचि - १ समय तालिका

बाढी नियन्त्रण गुरुयोजना तयारीका लागि परियोजनाको जानकारी प्रसारण र सरोकारवालाहरुको बैठक कार्यशाला

मिति: ३० चैत्र, २०८० (१३ मार्च २०२४)

स्थान: होटल एसियाटिक, विराटनगर ।

समय	अवधि	सत्र	स्रोत संस्था /व्यक्ति
१०:०० – १०:३०	३० मिनेट	दर्ता	–
१०:३० – १०:४०	१० मिनेट	सुरुको मन्तव्य	इञ्जिनियर आशिष पोखरेल, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग ।
१०:४५ – ११:१५	३० मिनेट	सहभागीहरुको परिचय	सम्पूर्ण सहभागीहरु ।
११:१५ – ११:३५	२० मिनेट	परियोजना जानकारी र सर्वेक्षणको रुपरेखा	वरिष्ठ विभागीय इञ्जिनियर प्रेम लसिवा, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग ।
११:३५ – १२:००	२५ मिनेट	सर्वेक्षणको विस्तृत व्याख्या	जाइका परियोजना टोली / योसिनागा ।
१२:०० – १२:३०	३० मिनेट	छलफल र प्रश्नोत्तर	उप-ठेकेदार ।
१२:३० – १२:३५	५ मिनेट	कार्यशाला समापन	सम्पूर्ण सहभागीहरु ।
१२:३५ – १:३५	१ घण्टा	खाना तथा भोजन ग्रहण	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग ।
१:३५ – २:२५	५० मिनेट	पर्यावरणीय सामाजिक अवस्था र सम्भावित प्रभावहरुको व्याख्या	–
२:२५ – २:५५	३० मिनेट	छलफल	हरि शंकर भ्ना, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, कोशी प्रदेश / मञ्जु शर्मा, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग ।
२:५५ – ३:०५	१० मिनेट	बैठक समापन	बुद्धरत्न तुलाधर, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग ।
३:०५ – ३:१५	१० मिनेट	समापन टिप्पणीहरु	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय ।
३:१५ – ४:००	४५ मिनेट	चियापान	सम्पूर्ण सहभागीहरु ।

अनुसूचि - २ सहभागीहरुको सूचि

नेपाल सरकार

उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय

जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग

जल उत्पादन तथा विपद व्यवस्थापन विभाग

बाढी नियन्त्रण गुरुयोजना तयारीका लागि परियोजनाको जानकारी प्रसारण र

सरोकारवालाहरुको बैठक कार्यशाला

३० चैत्र, २०८० (१३ मार्च २०२४) विराटनगर

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यालय
१	मञ्जु शर्मा	वरिष्ठ सामाजिक वैज्ञानिक	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग ।
२	कृष्ण प्रसाद रिजाल	उप-अभियन्ता	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय ।
३	लक्ष्मी धिताल	ग्रामथान नगरपालिका	
४	शुशील श्रेष्ठ	उप-अभियन्ता	इञ्जिनियरिङ डिभिजन कार्यालय, मोरङ ।
५	श्याम बानिया	संरचनाविद्	इञ्जिनियरिङ डिभिजन कार्यालय, मोरङ ।
६	रमेश कुमार श्रेष्ठ	उप-अभियन्ता	प्रदेश उद्योग तथा नगर विकास मन्त्रालय, विराटनगर ।
७	रविन आचार्य	इञ्जिनियर	इटहरी उपमहानगरपालिका ।
८	पुष्प नारायण चौधरी	पर्यावरण अधिकृत	इटहरी उपमहानगरपालिका ।
९	यादव पोखरेल	इञ्जिनियर	कोशी बराहा नदी प्रबन्धन ।
१०	चन्द्र चौधरी	इञ्जिनियर	कोशी बराहा नदी प्रबन्धन ।
११	रोशन कुमार चौधरी	सूचना प्रविधि अधिकृत	जलाधा गाउँपालिका ।
१२	पशुपति यादव	इञ्जिनियर	जलाधा गाउँपालिका ।
१३	दिपेश अर्याल	इञ्जिनियर	एम. बी. एम. इञ्जिनियरिङ कन्सल्टेन्सी ।
१४	विभुषण जंग पौडेल	इञ्जिनियर	एम. बी. एम. इञ्जिनियरिङ कन्सल्टेन्सी ।
१५	टिकाराम ढकाल	टोली नेतृत्वकर्ता	एम. बी. एम. इञ्जिनियरिङ कन्सल्टेन्सी ।
१६	हेम नारायण माझी	इञ्जिनियर	दुहवी नगरपालिका ।
१७	विमल नारायण चौधरी	सहायक पर्यावरण अधिकृत	दुहवी नगरपालिका ।
१८	रामचन्द्र शाह	इञ्जिनियर	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, मोरङ
१९	यादव प्रसाद दुलाल	अनुभाग अधिकृत	एम.ओ.एस.डि. कोशी प्रदेश ।
२०	तीर्थ कुमारी कुणाल	अधिकृत	एन.आर.सि.एस. कोशी प्रदेश ।
२१	दिपेन्द्र शर्मा	सूचना प्रविधि अधिकृत	बर्जु गाउँपालिका ।

२२	विरेन्द्र गिरी	इञ्जिनियर	बेलबारी गाउँपालिका ।
२३	दिपक सौद	सर्भेयर	टि.एम.एस.।
२४	प्रजेश श्रेष्ठ	परियोजना समन्वयक	टि.एम.एस.।
२५	मानमी एगुची	पर्यावरण, समाजिक	जाइका परियोजना टोली ।
२६	सागर शाही	उप-समन्वयक	टि.एम.एस.।
२७	द्वारिका घिमिरे	प्रदेश फोकल	आई.ओ.एम.- यू.एन.माइग्रेशन ।
२८	सारु चौलागाईं	सहायक	याचियो इञ्जिनियरिङ ।
२९	नाओकी योशिनागा	नदी वेसिन सर्भेक्षक	जाइका परियोजना टोली ।
३०	हरि शंकर भा	पर्यावरण परिदर्शक	राष्ट्रिय पर्यटन तथा भवन संरचना मन्त्रालय ।
३१	बुद्धरत्न तुलाधर	उप-अभियन्ता	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, जावलाखेल ।
३२	प्रेम लसिवा	उप-अभियन्ता	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग ।
३३	आशिष पोखरेल	इञ्जिनियर	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग ।